

Beata Afeltowicz

Mitonim «gryf» w nazewnictwie Pomorza Zachodniego

Acta Cassubiana 5, 133-146

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

BEATA AFELTOWICZ

MITONIM *GRYF* W NAZEWNICTWIE POMORZA ZACHODNIEGO

Mitonim *gryf* w nazewnictwie Pomorza Zachodniego jest obecny już od czasów średniowiecza. Zawdzięcza to swojej niezwykle bogatej symbolice. Już w starożytnych religiach gryf był postrzegany jako największy ptak o sile i czujności lwa oraz bystrym wzroku orła. Symbolizował wielką moc i niezwykłą zręczność, ale niekiedy także podstęp i fałsz. Gryf występuje również w mitologii greckiej, gdzie jest atrybutem Apollina, Artemidy, ale i bogini zemsty – Nemezis. Starożytni Rzymianie często przedstawiali gryfa na budowlach i na uzbrojeniu. Chronił on w mniemaniu Rzymian przed niebezpieczeństwami. Na swoich napierśnikach umieścili go m.in. Juliusz Cezar i Marek Antoniusz. W Biblii z kolei gryfy są postrzegane dwójako: jako zwierzęta nieczyste lub jako cherubowie, którzy strzegą raju i Arki Przymierza. Ze względu na swą dwoistą naturę gryf może także symbolizować Chrystusa. W czasach wojen krzyżowych gryf obok orła i lwa był częstym elementem graficznym przedstawianym na wyposażeniu rycerzy. Od czasów średniowiecza symbolizował więc siłę i męstwo (wówczas pojawił się jako herb rodu Gryfitów). W renesansie gryf stał się już trwałym motywem na rycerskich tarczach i innych elementach uzbrojenia¹.

Użyty w tytule *gryf* jest notowany przez słowniki ogólne języka polskiego jako apelatyw. Przykładowo *Popularny słownik języka polskiego* pod redakcją Bogusława Dunaja podaje znaczenie: 'w mitologii starożytnej: skrzydlaty lew z głową drapieżnego ptaka; częsty motyw dekoracyjny w sztuce starożytnej, w średniowieczu – znak herbowy'². *Słownik języka polskiego* pod redakcją Mieczysława Szymczaka zwraca uwagę na fakt, iż *gryf* może funkcjonować także jako marka fabryczna³. W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego znajdziemy również dokładną etymologię wyrazu: łac. *gryphus*, z greckiego

Symbolikę gryfa podają za: b.t. [Bogdan Twardochleb?], *Gryf pomorski*, „Kurier Szczeciński”, 1999, nr 240, s. 11. Na temat wyzyskiwania postaci gryfa w heraldyce miejskiej wypowiedział się także T. Białecki, *Herby miast Pomorza Zachodniego*, Szczecin 1991.

Popularny słownik języka polskiego, pod red. B. Dunaja, Warszawa 1999, s. 165.

Słownik języka polskiego, pod red. M. Szymczaka, Warszawa 1995, t. 1, s. 661.

gryps⁴. Leksem gryf zamieszcza również Władysław Kopaliński w swoim *Słowniku mitów i tradycji kultury* w znaczeniu: „mit. gr. fantastyczny twór, uskrzydłony lew o głowie i szponach orła, w Grecji przejęty z religii i legend Wschodu, strażnik podziemnych pokładów złota na Północy. Częsty motyw sztuki Mezopotamii, Egiptu, egejskiej, grecko-rzymskiej, heraldyki i bestiariuszów średniowiecznych i późniejszej sztuki dekoracyjnej (puchary w kształcie głów gryfów, gryfy w zaprzęgu rydwanów bogów, w arabeskach itd.). (...) Gryf był w średniowieczu popularnym symbolem połączenia natury boskiej i ludzkiej w Chrystusie, tj. unii hipostatycznej”⁵. Z przedstawionych danych leksykograficznych wynika, że gryf nie jest nazwą własną. Rodowód literacki zdecydował jednak o tym, że włączono go do zbioru mitonimów, tj. nazw postaci, stworów i zwierząt mitologicznych⁶.

W celu uzyskania materiału onimicznego posłużono się wydaniem *Polskich ksiązek telefonicznych* z lat 1995-2001. Do roku 2000 obejmowały one swoim zasięgiem Szczecin i obszar województwa szczecińskiego według podziału administracyjnego z 1975 r., a od roku 2000 Szczecin i region szczeciński, tj. następujące powiaty: choszczeński, goleniowski, gryficki, gryfiński, kamieński, myśliborski, policki, pyrzycki, stargardzki, Szczecin i Świnoujście. Dodatkowo wykorzystano *Encyklopedię Szczecina*⁷, przewodniki turystyczne⁸, opracowania nazewnictwa miejskiego Szczecina⁹, wydania gazet lokalnych (tj. „Głosu Szczecińskiego” i „Kurieru Szczecińskiego”), tablice informacyjne na budynkach miejskich. Terminem *Pomorze Zachodnie* oznacza się obecnie ziemie położone na północ od doliny Warty-Noteci, między ujściem Odry na zachodzie i granicą z Pomorzem Wschodnim (Gdańskim) na wschodzie¹⁰. W tym miejscu należałoby uściślić temat pracy i ostatecznie sformułować go następująco: *Mitonim gryf w nazewnictwie Szczecina i regionu szczecińskiego*.

⁴ *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. 2, Warszawa 1960, s. 1336. *Słownik łacińsko-polski*, oprac. przez K. Kumanieckiego, Warszawa 1990, s. 229 notuje formę *gryps*, *grypis* ‘gryf’.

⁵ W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985, s. 342. Zob. także: J.C. Cooper, *Zwierzęta symboliczne i mityczne*, Poznań 1998, s. 69-71.

⁶ We wszystkich cytowanych słownikach języka polskiego *gryf* występuje także w drugim znaczeniu ‘w instrumentach strunowych (smyczkowych i szarpanych) listwa z twardego drewna połączona z pudłem rezonansowym, do której podczas gry przyciska się palcami rozpięte nad nią struny’ <niem.> (*Słownik języka polskiego*, pod red. B. Dunaja..., s. 292). Ze względu na temat pracy to znaczenie zostało świadomie pominięte.

⁷ *Encyklopedia Szczecina*, red. T. Białecki, t. 1-2, Szczecin 2000.

⁸ Np. O. Różycki, *Szczecin. Praktyczny przewodnik*, Szczecin 1999.

⁹ Np. A. Belchnerowska, T. Białecki, *Toponimia miasta Szczecina*, Szczecin 1988; T. Białecki, *Zmiany w nazewnictwie geograficznym Szczecina po 1945 roku*, Szczecin 1995.

¹⁰ *Encyklopedia Szczecina*, t. 2, op. cit., s. 169.

Gryf jako symbol Ziemi Pomorskiej pojawił się w godle państwowym Księstwa Pomorskiego na przełomie XII i XIII wieku. Około roku 1193 był przedstawiony na pieczęci księcia dymińskiego Kazimierza II (ok. 1180-1220), uczestnika piątej wyprawy krzyżowej. Gryf jest na pieczęci konnej Bogusława II szczecińskiego (rok 1214), potem na pieczęci księcia Barnima I, który nadał prawa miejskie wielu osadom na Pomorzu Zachodnim, m.in. Szczecinowi, na pieczęci jego brata Wacisława II rugijskiego i kolejnych władców z rodu Gryfitów. Czerwony gryf na srebrnym polu stał się w latach 30. XVI w. znakiem Księstwa Pomorskiego, które zjednoczył książę Bogusław X¹¹. Gryf jako herb miejski występuje od niemieckiego Barth i Ribnitz-Damgarten po Lębork. Stwierdzenie, iż jest on tylko średniowiecznym znakiem herbowym jest nieprawdziwe, ponieważ w związku z reformą administracyjną Polski (1.01.1999 r.) Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego na początku 2000 r. podjął decyzję o przyjęciu własnego herbu. Jego wizerunek i barwy pochodzą z przełomu XIV i XV w., z chorągwi księcia Kazimierza V szczecińskiego (1380-1435). Sztandar ten zdobyły wojska króla Władysława Jagiełły w bitwie pod Grunwaldem. W herbie województwa zachodniopomorskiego widnieje tradycyjny średniowieczny gryf w pozycji bojowej, z głową zwróconą w prawą stronę, ze złotym dziobem i pazurami oraz wywiniętym ogonem¹². Sądzić można, że w razie potrzeby utworzenia nowego godła organizacji społecznej, politycznej, firmy czy instytucji, gryf będzie zawsze symbolem wyzyskiwanym na terenie szczecińskim. *Gryf* w znaczeniu 'polski herb szlachecki' jest już nazwą własną i wyróżniamy go graficznie, stosując pisownię wielką literą¹³.

Celem niniejszego opracowania jest uchwycenie specyfiki i zakresu użycia leksemu *gryf* w regionie szczecińskim (ze szczególnym uwzględnieniem ostatnich sześciu lat, tj. od 1995 do 2001 r.) oraz ukazanie struktury nazw, w skład których wchodzi. W tym celu zgromadzono 107 przykładów nazw tworzących z onomastycznego punktu widzenia następujące grupy semantyczne:

I. Chrematonimy (ogółem 97 jednostek):

1. Nazwy firm (82), np.: *Aerogryf*, *Agryf*, *Auto-Gryf*, *Hydrogryf*, *Gryf*, *Gryf-Bus*, *Gryf Gaz*, *Gryfland*, *Gryf-Meat*, *Gryfmed-Serwis*, *Gryf Sat*¹⁴;
2. Nazwy statków z portem macierzystym Szczecin (6): *Gryf*, *Gryf Pomorski*, *Gryfia*, *Gryfia II*, *Gryfia III*, *Gryfinka*;
3. Nazwy czasopism (2): *Gryfia* – biuletyn ZNP, *Gryfia* – Pismo Pracowników Stoczni Remontowej *Gryfia*;

¹¹ B.t., *Gryf pomorski*, s. 11.

¹² Tenże, *Jest herb województwa*, „Kurier Szczeciński”, 2000, nr 203, s. 3.

¹³ Zgodnie z *Encyklopedią powszechną PWN*, t. 2, Warszawa 1985, s. 133.

¹⁴ Do opracowania dołączono indeks zawierający 82 nazwy firm regionu szczecińskiego (w układzie zaczerpniętym z wydawnictwa *Polskie książki telefoniczne*).

4. Nazwy klubów sportowych, organizacji i stowarzyszeń (3): *Gryf* – drużyna harcerska, Koło Kombatantkie *Gryf* Związku Kombatantów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych Zarządu Wojewódzkiego w Szczecinie, Szczeciński Klub Sportowy *Gryf*;

5. Nazwy orderów i odznaczeń, nagród i wyróżnień (2): *Gryf Szczeciński*; *Gryf Pomorski* (nagrodę tę przyznawało Biuro Reklamy Telewizji Polskiej Oddziału w Szczecinie w latach 90. dla najlepszego produktu i najprężniej działającej firmy na terenie dawnych województw szczecińskiego, koszalińskiego i słupskiego);

6. Nazwa pociągu pospiesznego Polskich Kolei Państwowych kursującego na trasie Szczecin-Olsztyn (1): *Gryf*;

7. Nazwa firmowa (1): *Gryfinianka* (nazwa wody mineralnej pochodzącej z ujęcia w pobliżu miejscowości Gryfino).

II. Ojkonimy (nazwy miast – 2):

1. *Gryfice* (nazwa niemiecka – *Greifenberg*);

2. *Gryfino* (nazwa niemiecka – *Greifenhagen*). W nazewnictwie niemieckim występuje także ojkonim *Greifswald*, z członem *Greif-* niem. 'gryf' i *-wald* 'las'.

III. Urb(an)onimy (nazwy ulic – 4):

1. *Gryfitów* (Nowogard),

2. *Gryfa Pomorskiego* (Międzyzdroje),

3. *Gryfińska* (Szczecin-Dąbie),

4. *Gryfińska* (do 1973 r. ulica w Śmierdnicy).

IV. Antroponimy (3):

1. *Gryf* – nazwa herbu szlacheckiego,

2. *Gryfita* – członek pomorskiej dynastii książęcej,

3. *Krystyna Gryf* – nazwa osobowa.

V. Katojkonimy (1): *Wyspa Gryfia*.

W zgromadzonym materiale wyraźnie dominują chrematonimy (97 przykładów), które stanowią 91% całości zbioru onimicznego (na ogólną liczbę 107 przykładów nazw własnych z członem *gryf* lub równych omawianemu mitonimowi). Pozostałe kategorie nazewnictwa, tj. ojkonimy, urb(an)onimy, antroponimy i katojkonimy to zaledwie 9% całości materiału (łącznie reprezentowane są dziesięcioma przykładami użycia). W pracy poddano analizie całe ciągi motywacji onomastycznej, w skład których mogą wchodzić na przykład nazwy własne proste pochodzące bezpośrednio od apelatywu *gryf* (tu na przykład mieści się nazwa herbu rycerskiego), nazwy z wtórną nominacją (np. *Gryf* jako nazwa portu w Szczecinie), nazwy pochodne (np. nazwa miejscowa *Gryfice*) oraz nazwy pochodzące od już istniejącej nazwy własnej, czyli nazwy relacyjne (np. *Gryfice* – nazwa cukrowni w Gry-

ficach czy też *Gryfia* – ośrodek wypoczynkowy w Baniewicach należący do Szczecińskiej Stoczni Remontowej *Gryfia*).

Analizowane przykłady z leksemem *gryf* pojawiły się w chrematonimii jeszcze przed II wojną światową. Najstarszym jest nazwa drużyny harcerskiej *Gryf*, którą założył w 1934 r. nauczyciel szkoły polskiej w Szczecinie Maksymilian Golsz. Tuż po wojnie, jeszcze w latach 40., powstały m.in.: *Gryf* (szczeciński jachtklub), *Gryf* (jeden z Ludowych Zespołów Sportowych), *Gryf* (Maklerska Spółdzielnia Pracy w Szczecinie), *Gryf* (Przedsiębiorstwo Przemysłu Cukierniczego); w latach 50. m.in.: *Gryf* (Przedsiębiorstwo Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich – Szczecin), *Gryf-Plast* (Spółdzielnia Pracy w Szczecinie); w latach 60. m.in. *Gryfbet* (Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe – Szczecin); w latach 70. m.in.: *Gryf-Inko* (Ośrodek wypoczynkowo-kolonijny w Międzyzdrojach); w latach 80. m.in.: *Agrozbyt-Gryf* (Dystrybutor nawozów rolnych w Płotach), *Agryf* (Zakłady Mięsne w Szczecinie), *Bio-Gryf* (Gabinet weterynaryjny – Szczecin), *Gryfland* (Wyposażenie łazienek – Szczecin) i w latach 90. m.in.: *Auto-Gryf*¹⁵ (Autoryzowany dealer Fiata i Alfa Romeo – Szczecin, Łobez), *Elgryf* (Zakład robót instalacyjnych i wyrobów elektrotechnicznych – Szczecin), *Geo-Gryf* (Usługi miernicze i geodezyjne – Gryfino), *Indeco-Gryf* (Producent mebli – Szczecin), *Gryfon* (Pracownia architektoniczno-budowlana w Szczecinie).

Zauważa się tu pewną tendencję: tuż po wojnie powstawały nazwy proste, równe omawianemu mitonimowi, następnie – już od lat 60. – nazwy komponowane. Najbardziej skomplikowaną budowę mają nazwy tworzone w latach 80. i 90. przez indywidualnych właścicieli firm.

Pod względem strukturalnym w zgromadzonym materiale onimicznym ogromną większość stanowią chrematonimy (97 jednostek). Wśród nich znajdują się 82 nazwy firm handlowych, przemysłowych, budowlanych, usługowych, restauracji, kin, hoteli, ośrodków wypoczynkowych itp. Wyróżnić tu można kilka kategorii modelowych:

1. Nazwy jednowyrazowe:

a) proste:

– równe nomina propria (8 jednostek – 9,8% wszystkich nazw firm), np.: *Gryf* (Ośrodek wczasów rodzinnych w Pobierowie, od nazwy Przedsiębiorstwa Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich w Szczecinie), *Gryfia* (Ośrodek wypoczynkowy w Baniewicach, należący do Szczecińskiej Stoczni Remontowej *Gryfia* w Szczecinie), *Gryfice* (Cukrownia S.A. w Gryficach), *Gryfice* (Przedsiębiorstwo Robót Drogowych w ParłóWKu), *Gryfita* (Zakład wulkanizacyjny w Szczecinie i Sklep wielobranżowy w Międzyzdrojach). Od nazwy członka rodu

¹⁵ Na temat tego typu połączeń zob.: G. Sawicka, *Kłopoty z nowym „autem”*, „Poradnik Językowy”, 1995 s. 38-49

panującego na Pomorzu utworzono tylko jeden derywat (poprzez odrzucenie końcówki fleksyjnej *-a*, ale derywat nadal należy do paradygmatu męskiego), a mianowicie – *Gryfit* (Przedsiębiorstwo Usługowo-Handlowe w Szczecinie).

– równe apelatywom (21 – 25,6%), np.: *Gryf* (hotel, kino, port rybacki, restauracja, szkoła tańca), *Gryfia* (Spółdzielnia Mieszkaniowa – Szczecin, Szczecińska Stocznia Remontowa w Szczecinie), *Gryfix* (Parking w Gryfinie), *Gryfon*¹⁶ (Pracownia architektoniczno-budowlana – Szczecin);

b) złożone:

– z dwóch komponentów (43 – 52,4%), np. *Aerogryf*, *Aqua-Gryf*, *Drew-Gryf*, *Elektro-Gryf*, *Elgryf*, *Euro-Gryf*, *Gryf-Bus*, *Gryfdruk*, *Gryf-Gaz*, *Klimogryf*, *Kserogryf*, *Progryf*, *Rama-Gryf*;

– z trzech komponentów (4 – 4,9%): *Agrozbyt-Gryf*, *Gryfimpex*, *Gryfmed-Serwis*, *Indeco-Gryf*;

c) kontaminacje (2 – 2,4%): *Agryf*, *Gryfarm*.

2. Nazwy dwuwyrzowe (4 – 4,9%): *Gryf Gaz*, *Gryf Sat*, *Gryf Taxi*, *Inwest Gryf*.

W nazewnictwie firm dominującym modelem nazewniczym są nazwy jedno-wyrzowe, złożone z dwóch komponentów, tj. prefiksu lub sufiksu i segmentu *gryf*. W prepozycji do członu głównego mogą wystąpić cząstki, niekiedy równe całym leksemom zarówno polskim (np. *drew-*, *rama*), jak i obcym (np. *aero-*, *aqua*). Najliczniej jednak były używane greckie przedrostki, np.: *aero-*, *agro-*, *bio-*, *elektro-*, *geo-*, *hydro-* lub ich skrócone formy, np. *el-* od *elektro-* czy *tel-* od *tele-*. W postpozycji do członu głównego – podobnie jak w prepozycji – pojawiają się również cząstki (polskie, np.: *-bet*, *-mat*, *-pral* oraz cząstki obce, np.: *-Plant*, *-Plast*, *-Sat*, *-skand*, *-Sped*) oraz człony równe leksemom polskim (np.: *-Gaz*) i obcym (np.: *-Bus*, *-Hobby*, *-Meat*). Kilka nazw firm utworzonych zostało przez użycie cząstek należących do internacjonalizmów, np.: *Euro-Gryf*, *Progryf*. W obrębie elementów wyzyskiwanych w nazwach dwuczęściowych można ponadto wyróżnić¹⁷:

1) cząstki znaczące, informujące o branży firm, np.: *Aerogryf* (Przedsiębiorstwo lotnicze), *Aqua-Gryf* (Szczecińskie Centrum Nurkowe), *Elektro-Gryf* (Usługi energetyczno-elektryczne) czy *Hydrogryf* (Hydraulika siłowa);

¹⁶ *Słownik języka polskiego*, pod red. W. Doroszewskiego, t. 2, s. 1336 notuje leksem *gryfon* w dwu znaczeniach: 1. p. gryf; 2. 'myśliwska rasa psów, charakteryzująca się półostrą sierścią, w której zupełnie brak włosa wełnistego; rozpowszechniona na zachodzie Europy' <fr. griffon>. *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, t. 1, s. 661 powtarza dwa wyżej wymienione znaczenia omawianego wyrazu. Natomiast *Słownik języka polskiego*, pod red. B. Dunaja i *Popularny słownik języka polskiego* tegoż redaktora w ogóle nie poświadczają istnienia tej jednostki leksykalnej.

¹⁷ Podają za: E. Rzetelska-Feleszko, *Nazwy firm – chaos czy system?*, [w:] *Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze*, pod red. M. Czachorowskiej i Ł.M. Szewczyk, Bydgoszcz 2000, s. 107.

2) cząstki półsemantyczne o znaczeniach ogólnych, jak np. *Euro-Gryf* (Hurtownia AGD), *Progryf* (Usługi komputerowe i informatyczne). Sporadycznie zdarzały się cząstki informujące o innym profilu, niż firma posiada, np. *Elgryf* (Papier samokopiujący, termiczny i etykietowy), *Gryfpral* (Zakład dezynsekcji), *Gryf-Trans* (Wynajem maszyn budowlanych).

Liczną grupę przykładów nazwań firm stanowią nazwy jednowyrazowe równe apelatywowi *gryf*. Stąd też istnieje tutaj szczególna potrzeba, aby do nazwy dodać deskrypcje typu: Maklerska Spółdzielnia Pracy, Polska Żegluga Przybrzeżna na Bałtyku czy Przedsiębiorstwo Przemysłu Cukierniczego. Apelatyw *gryf* był także bazą do utworzenia derywatów słowotwórczych, tj. *Gryfia* i *Gryfix*.

Zdecydowanie mniej liczną kategorią modelową są kompozycje trójczłonowe, które tworzy się przy użyciu identycznych lub podobnych cząstek co nazwy dwuczłonowe, np.: *Agrozbyt-Gryf* (*agro-* + *zbyt* + *gryf*), *Gryfimpex* (*gryf* + *imp(ort)* + *ex(port)*), *Gryfmed-Serwis* (*gryf* + *med(yczny)* + *serwis*), *Indeco-Gryf* (in ang. ‘w, wewnątrz’ + *deco(ration)* ang. ‘dekoracja, ozdoba’ + *gryf*).

Niską frekwencją wśród nazw firm z elementem *gryf* odznaczają się kontaminacje. Wystąpiły tu tylko dwa przykłady: *Agryf* (*a(gr)o-* + (*gr*)*yf*) oraz *Gryfarm* (*gry(f)* + (*f*)*arm(acja)*).

Mało charakterystycznym modelem nazewniczym okazały się również nazwy dwuwyrazowe, tj. *Inwest Gryf*, *Gryf Gaz*, *Gryf Sat* i *Gryf Taxi*. Wydaje się być przypadkowe – dla osoby nadającej nazwę firmie – czy nazwę zapisać z łącznikiem, czy bez. Człony *inwest*, *gaz*, *sat* i *taxi* równie dobrze mogłyby wystąpić w złożeniach, a nawet w nich występują, ale oznaczają dwie odrębne firmy (różne adresy w książce telefonicznej oraz brak określeń typu „filia, biuro” itp.). Granica między wyróżnionymi w klasyfikacji nazwami jednowyrazowymi złożonymi z dwóch lub trzech komponentów i nazwami dwuwyrazowymi jest zatem płynna i wynika raczej z konwencji ortograficznych.

Reasumując, można stwierdzić, że podstawowym modelem nazewniczym w zbiorze nazw firm są złożenia składające się z dwóch komponentów, następnie nazwy jednowyrazowe odapelatywne. Pozostałe kategorie nazewnicze (np. nazwy jednowyrazowe pochodzące od *nomina propria* czy kompozycje trójczłonowe) są nieliczne, marginalne.

Pozostałe chrematonimy – poza nazwami firm – nie odznaczają się szczególną inwencją twórców. Przykładowo w nazwie statku i orderu nastąpiło tylko dodanie przymiotników (*pomorski*, *szczeciński*) do leksemu *gryf*. Inne statki noszą miano *Gryfia* lub dodaje się do niego oznaczenie cyfrowe (II i III). Wyjątkowo pojawia się w tym zbiorze nazwa motorówki *Gryfinka*, którą utworzono przez dodanie do nazwy miasta *Gryfino* formantu żeńskiego *-ka*.

Apelatyw *gryf* jest także podstawą dwu ojkonimów regionu szczecińskiego. W nazwie miejscowej *Gryfice* zaszedł proces substytucji fonetyczno-słowotwórczej wcześniejszej niemieckiej nazwy *Greifenberg*. Pierwszy człon polskiej na-

zwy to fonetyczny substytut niemieckiego *Greif(en)*-, natomiast drugi niemiecki człon *-berg* został zastąpiony polskim sufiksem *-ice*. Identyczne zjawisko wystąpiło w toponimie *Gryfino* (przedwojenna niemiecka nazwa tej miejscowości to *Greifenhagen*). Niemiecki element *Greif(en)*- został zastąpiony polskim członem *gryf*, zaś w miejsce niemieckiej cząstki *-hagen* wstawiono polski formant *-ino*.

Bezpośrednio z powyższymi oikonimami łączą się apelatywne określenia mieszkańców (4 przykłady) Gryfic: *gryficzanin* i *gryficzanka* oraz mieszkańców miejscowości Gryfino: *gryfinianin* i *gryfinianka*¹⁸.

Urb(an)onimy regionu szczecińskiego są reprezentowane czterema przykładami nazw ulic:

- *Gryfitów* (Nowogard),
- *Gryfa Pomorskiego* (Międzyzdroje),
- *Gryfińska* (Szczecin-Dąbie, niemiecka nazwa tej ulicy funkcjonująca do 1945 r. to *Greifenhagenerstrasse*),
- *Gryfińska* (nazwa ta funkcjonowała do 1973 r., kiedy to w związku z włączeniem Śmierdnicy w obręb administracyjny Szczecina dokonano przemianowania na ulicę Spokojną¹⁹).

Do zakończenia II wojny światowej funkcjonowały również niemieckie nazwy ulic zawierające element *Greif*, a mianowicie:

- *Greifenhagenerstrasse* – obecnie ulica Pieszna na Regalickich Łęgach²⁰,
- *Greifenstrasse* – obecnie ulica Bogurodzicy w Śródmieściu²¹,
- *Greifswalderstrasse* – po 1945 r. brak nazwy polskiej dla tej ulicy zlokalizowanej w centrum niemieckiego Szczecina²².

Nazwy ulic, których członem konstytutywnym jest segment rzeczownikowy (np. *Gryfita*) występują w typowej formie dopełniacza (liczby pojedynczej – *Gryfa Pomorskiego* lub liczby mnogiej – *Gryfitów*), natomiast nazwy z członem przymiotnikowym (np. *Gryfińska*) mają formę mianownikową. Ponadto nazwa ulicy *Gryfińska* jest przykładem kalki niemieckiej nazwy topograficznej, która na gruncie języka polskiego (w związku z rozwojem miasta) zatraciła charakter nazwy kierunkowej.

W zgromadzonym materiale onimicznym znalazły się także trzy antroponimy:

- dwie nazwy heraldyczne: *Gryf* – nazwa herbu szlacheckiego oraz *Gryfita*
- nazwa członka pomorskiej dynastii książęcej,
- nazwa osobowa – *Krystyna Gryf*.

Gryf jako nazwa herbu szlacheckiego jest odnotowany w szóstej części *Słownika etymologiczno-motywacyjnego staropolskich nazw osobowych*, z tytu-

¹⁸ E. Homa, *Słownik normatywny nazw miejscowych województwa szczecińskiego*, Szczecin 1987, s. 42.

¹⁹ T. Białecki, *Zmiany...*, s. 152.

²⁰ *Ibidem*, s. 193.

²¹ *Ibidem*, s. 194.

²² *Ibidem*

łowanej *Nazwy heraldyczne*²³. Autorka opracowania, Maria Bobowska-Kowalska podaje, iż nazwa tego herbu wywodzi się od apelatywu *gryf*, tj. ‘fantastycznego stwora, z głową lwa i skrzydłami orła’²⁴ oraz stwierdza, że „*znak gryfa stanowił częsty element wizualny w europejskiej heraldyce*”²⁵. W skład nazw heraldycznych obok nazw herbów i rodów wchodzi także nazwy zawołań rycerskich. Łącznie stanowią one część antroponimii. Cechuje je odmienny sposób nazywania i identyfikowania. Proces ten M. Bobowska-Kowalska przedstawia następująco: „*nazwa heraldyczna nie występowała bezpośrednio jako określenie indywidualne, identyfikowała jednostkę poprzez włączenie jej do pewnej, ściśle określonej zbiorowości, jaką stanowił ród pieczętujący się wspólnym wizualnym znakiem rozpoznawczym, czyli herbem, i używający własnego odrębnego znamienia słuchowego, czyli zawołania*”²⁶. Omawiana grupa nazw zawierająca w swojej strukturze segment w postaci mitonimu *gryf* jest więc naturalnie wtórna w stosunku do apelatywu, funkcjonującego już wcześniej w polszczyźnie jako zapożyczenie łacińskie. Z językoznawczego punktu widzenia w nazwie herbu zaszedł proces derywacji semantycznej, polegającej na przeniesieniu nazwy z kategorii apelatywów do klasy antroponimów. Jest to więc przykład nazwy odpelatywnej równej apelatywowi prostemu.

Z kolei w nazwie członka pomorskiej dynastii książęcej doszło do rzadko wykorzystywanego w nazwach heraldycznych procesu derywacji słowotwórczej, wyzyskując typowy tu formant – *ita// - yta* (*Gryf – ita*). Inne staropolskie nazwy heraldyczne z tym sufiksem to na przykład: *Grzymalita*, *Doliwita*, *Korabita* czy *Śrzeniawita*. Pochodne nazwy heraldyczne tworzone mogły być także przy użyciu innych przyrostków²⁷, np.: *-ic// -yc* (np. *Grabic*, *Junoszyc*, *Rawic*); *-czyk* (np. *Doliwczyk*); *-czyc* (np. *Grzymalczyc*); *-owic* (np. *Jastrzębowic*).

Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych, cz. 6. *Nazwy heraldyczne* zawiera jednakże tylko nazwę herbu *Gryf*, którą musimy uznać za gniazdo nazw heraldycznych i podstawę, od której powstała nowa struktura *Gryfita*²⁸.

²³ *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, pod red. A. Cieślakowej, M. Malec, K. Rymuta, Kraków 1992; cz. 6. *Nazwy heraldyczne*, oprac. M. Bobowska-Kowalska, Kraków 1995 (hasło *Gryf* zamieszczone jest na s. 18).

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, s. V.

²⁷ *Ibidem*, s. XVI.

²⁸ *Encyklopedia Szczecina...*, s. 217 podaje informacje, iż dynastia Gryfitów powstała w okresie wczesnego średniowiecza. Nie są znane okoliczności jej wykształcenia się oraz miejsce pochodzenia. Niewątpliwie tworzenie się dynastii było związane z rozwojem silnych nadmorskich ośrodków grodowo-miejskich (np. Wolina i Kołobrzegu w IX w., Szczecina w X w.). Założycielem rodu był Warcisław I, a ostatnim władcą Bogusław XIV, który zmarł bezpotomnie w 1637 r.

Nazwę osobową *Krystyna Gryf* wynotowano z *Książki telefonicznej województwa szczecińskiego 1998*. Jednakże *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*²⁹ informuje, że w dawnym województwie szczecińskim brak osób noszących takie nazwisko. Być może jest to przykład niedoskonałości *Słownika* opracowanego na podstawie numerów identyfikacyjnych PESEL. Do końca roku 1990 – według *Słownika* – w Polsce mieszkało 48 osób o takim nazwisku (7 w woj. warszawskim, 5 w bielskim, 1 w częstochowskim, 17 w katowickim, 2 w łódzkim, 4 w opolskim, 2 w tarnowskim, 5 w wałbrzyskim i 5 we wrocławskim³⁰). W Polsce funkcjonują dodatkowo formalnie pokrewne nazwiska: *Gryfa* (o frekwencji 2), *Gryfczyński* (3), *Gryff* (11), *Gryff-Keller* (5), *Gryficz* (0), *Gryfik* (11), *Gryfikowska* (0), *Gryfka* (2), *Gryfkowiec* (11), *Gryfkowski* (13) i *Gryfny* (0)³¹.

Mitonim *gryf* jest więc stosunkowo rzadkim elementem antroponimii.

Katojkonim *Wyspa Gryfia* nosi także inną nazwę *Wyspa Okrętowa Górna* (nazwa niemiecka tej wyspy to *Bredower-Werder*). Analizowane nomen proprium jest przykładem nazwy kulturowej, pamiątkowej. Strukturalnie mamy tu do czynienia z zestawieniem rzeczownika *wyspa* z przymiotnikiem od apelatywu *gryf*³².

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, że nazwy firm bezpośrednio lub pośrednio pochodzące od mitonimu *gryf* notują najwyższą frekwencję w nazewnictwie trzech miast, tj. Szczecina (41 przykładów na 82 z całego zbioru nazw firm, czyli 50% tego typu nazw), Gryfina (11 przykładów, ponad 13%) i Gryfic (10 przykładów, ponad 12%). Ogółem te trzy miasta stanowią ¾ systemu chrematonimicznego (tj. jego części obejmującej nazwy firm) wyzyskującego element *gryf*. W pozostałych miejscowościach regionu szczecińskiego tego typu chrematonimy występują sporadycznie: Police, Świnoujście – 3 nazwy; Baniewice, Goleniów, Łobez, Maszewo, Płoty, Pyrzyce – 2 nazwy oraz Barlinek, Dębno, Dołuje, Kliniska Wielkie, Ładzin, Międzywodzie, Międzyzdroje, Parłówko, Pobierowo, Stuchowo i Żórawie – po jednej nazwie.

Obecnie nazwy firm tworzone są najczęściej przez właścicieli lub osoby z nimi związane zawodowo lub prywatnie. Przy wyborze nazwy kierowano się przede wszystkim³³:

- 1) branżą firmy,
- 2) położeniem w regionie szczecińskim,

²⁹ *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, pod red. K. Rymuta, Kraków 1992-1994.

³⁰ *Ibidem*, t. 3 (E-G), Kraków 1993, s. 545.

³¹ *Ibidem*, s. 545.

³² Podają za: A. Belchnerowska, T. Białecki: *Toponimia...*, s. 65. Autorzy opracowania włączają ten katojkonim do grupy nazw terenowych i lądowych (wysp i półwyspów).

³³ Informacje te zdobyto poprzez bezpośrednie rozmowy z właścicielami.

- 3) nazwą miasta, w którym firma jest zlokalizowana (Gryfice, Gryfino),
- 4) wizerunkiem postaci gryfa zamieszczonym w herbach miast, będących siedzibą firmy (np. Szczecin),
- 5) ekonomią języka (dążność do nazw krótkich, ale pojemnych znaczeniowo, np. *Euro-Gryf*),
- 6) oryginalnością nazwy (np. właścicielka Pracowni architektoniczno-budowlanej sprawdziła występowanie nazwy *Gryfon* w Wydziale Aktywności Gospodarczej Urzędu Miejskiego w Szczecinie, aby upewnić się, że nazwa, którą chciała nadać swojej firmie, nie była dotychczas używana. Nazwę wynotowała ze *Słownika pojęć plastycznych*, pod red. S.W. Kozakiewicza, Warszawa 1976, s. 166),
- 7) walorami brzmieniowymi, czyli eufonią nazwy (np. *Gryfland*)³⁴.

Wyniki rozważań na temat użycia mitonimu *gryf* w nazewnictwie regionu szczecińskiego można zebrać w kilku punktach:

1. Leksem *gryf* ze względu na swą symbolikę jest często wyzyskiwany na obszarze skupionym wokół Szczecina i – można chyba uogólnić – na całym Pomorzu. Jego szczególna produktywność ujawniła się w ostatnich dwudziestu latach.

2. Wśród zebranych nazw wyraźnie dominują chrematonimy i biorąc pod uwagę obecny system ekonomiczny, można sądzić, że ta tendencja zostanie w najbliższym czasie zachowana.

3. Pod względem strukturalnym w nazwach firm na pierwsze miejsce wysuwają się jednowyrazowe złożenia dwu komponentów. Częste są także jednowyrazowe nazwy równe omawianemu mitonimowi.

4. Zgromadzony materiał onimiczny nie stanowi zamkniętego zbioru. Ulega nieustannym zmianom. Jest to uwarunkowane ekonomicznie (jedne firmy powstają, inne są rozwiązywane) i społecznie (organizowane są konkursy, w których wyróżnieniami są np. statuetki Gryfa, mogą być drukowane czasopisma, zawierające w swoich w tytułach człon *gryf* itp.).

5. Potencjalna możliwość wyzyskiwania mitonimu *gryf* w onomastyce jest praktycznie nieograniczona (np. w trakcie powstawania tego artykułu, w Szczecinie w dniach 15-18.03.2001 r. zorganizowano Szczecińskie Targi Budowlane o nazwie *Bud-Gryf*).

³⁴ Na temat nazw firm pisał M. Zboralski w pracy *Nomen omen czyli jak nazwać firmę i produkt*, Warszawa (b.r.w.).

Nazwy firm:

1. Aerogryf (Szczecin)
2. Agrozbyt-Gryf (Płoty)
3. Agryf. Ośrodek wypoczynkowy (Baniewice)
4. Agryf. Sp. z o.o. (Szczecin, Świnoujście, Stargard Szczeciński, Pyrzyce, Gryfino, Łobez)
5. Aqua-Gryf (Szczecin)
6. Auto-Gryf. Akcesoria samochodowe (Gryfice)
7. Auto-Gryf. Sp. z o.o. (Szczecin, Łobez)
8. Bio-Gryf (Szczecin)
9. Drew-Gryf. S.C. Skład drzewny (Dołuje)
10. Drew-Gryf. S.C. Skład drzewny materiałów budowlanych (Szczecin)
11. Elektro-Gryf (Gryfino)
12. Elgryf. Sp. z o.o. Magazyn papieru (Żórawie)
13. Elgryf. Sp. z o.o. Papier samokopiujący, termiczny i etykietowy (Gryfino)
14. Elgryf. Zakład robót instalacyjnych i wyrobów elektrotechnicznych (Szczecin)
15. Euro-Gryf (Szczecin)
16. Geo-Gryf (Gryfino)
17. Hydrogryf (Gryfice)
18. Indeco-Gryf (Szczecin)
19. Inwest Gryf (Gryfice)
20. Klimgryf (Szczecin)
21. Gryf. Dom handlowy (Maszewo)
22. Gryf. Hotel (Gryfice)
23. Gryf. Hotel (Szczecin)
24. Gryf. Jachtklub (Szczecin)
25. Gryf. Kino (Gryfino)
26. Gryf. Maklerska Spółdzielnia Pracy (Szczecin)
27. Gryf. Ośrodek czasów rodzinnych (Pobierowo)
28. Gryf. Polska Żegluga Przybrzeżna na Bałtyku (Szczecin)
29. Gryf. Port rybacki (Szczecin)
30. Gryf. Przedsiębiorstwo Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich (Szczecin)
31. Gryf. Przedsiębiorstwo Przemysłu Cukierniczego (Szczecin)
32. Gryf. Restauracja (Barlinek)
33. Gryf. Restauracja (Szczecin)
34. Gryf. Spółdzielnia Mieszkaniowa (Dębno)
35. Gryf. Spółdzielnia Mieszkaniowa (Płoty)
36. Gryf. Szkoła tańca (Szczecin)

37. Gryf. Żegluga Przybrzeżna (Szczecin)
38. Gryfarm. Apteka (Police)
39. Gryfbet. Sp. z o.o. Giełda samochodowa (Szczecin)
40. Gryfbet. Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe (Szczecin)
41. Gryf-Bus (Szczecin)
42. Gryfdruk (Police)
43. Gryf-Gaz (Gryfice, Goleniów, Ładzin, Pyrzyce, Stargard Szczeciński)
44. Gryf Gaz (Szczecin)
45. Gryf-Hobby (Gryfino)
46. Gryf-Inco (Międzywodzie)
47. Gryf-Inwest (Gryfino)
48. Gryfland (Szczecin)
49. Gryf-Mat. Materiały budowlane i usługi (Szczecin, Kliniska Wielkie)
50. Gryf-Meat. Ubojnia (Stuchowo)
51. Gryfmed-Serwis (Świnoujście)
52. Gryfmed (Szczecin)
53. Gryfon. Pracownia architektoniczno-budowlana (Szczecin)
54. Gryf-Plant (Szczecin)
55. Gryf-Plast. Spółdzielnia Pracy (Szczecin)
56. Gryf-Plast. Sprzedaż artykułów instalacyjnych (Gryfino)
57. Gryfpral. Zakład dezynsekcji (Gryfice)
58. Gryf Sat. Przedsiębiorstwo projektowo-usługowe systemów antenowych telewizji kablowej i satelitarnej (Szczecin)
59. Gryf-Sat. Tubilewicz H. (Szczecin)
60. Gryfskand. Sp. z o.o. Produkcja węgla drzewnego i brykietu (Gryfino)
61. Gryf-Sped 1. Transport międzynarodowy, spedycja (Gryfino)
62. Gryf Taxi (Szczecin)
63. Gryf-Trans. Transport ciężarowy (Police)
64. Gryf-Trans. Wynajem maszyn budowlanych (Szczecin)
65. Gryf-Wet. Zachodniopomorska hurtownia leków weterynaryjnych i dodatków paszowych (Goleniów)
66. Gryfia. Bar rozrywkowy (Świnoujście)
67. Gryfia. Ośrodek wypoczynkowy (Baniewice)
68. Gryfia. Spółdzielnia Mieszkaniowa (Szczecin)
69. Gryfia. Szczecińska Stocznia Remontowa (Szczecin)
70. Gryfice S.A. Cukrownia (Gryfice)
71. Gryfice. Przedsiębiorstwo Robót Drogowych (Parłówko)
72. Gryfimpex. Hurtownia artykułów chemii gospodarczej i kosmetyków (Gryfice)
73. Gryfit. PUH (Szczecin)

BEATA AFELTOWICZ

74. Gryfita. Zakład wulkanizacyjny (Szczecin)
75. Gryfita – 2. Sklep wielobranżowy (Międzyzdroje)
76. Gryfix J. M. S.C. Parking (Gryfino)
77. Gryftel S.C. Serwis telekomunikacyjny. Montaż central i faksów (Szczecin)

78. Kserogryf. Zakład naprawy kserokopiarek (Maszewo)
79. Polmogryf. Sklep motoryzacyjny (Gryfice)
80. Progryf S.C. Usługi komputerowe i informatyczne (Szczecin)
81. Rama-Gryf. Produkcja okien i drzwi PCV (Gryfice)
82. Telgryf. Sp. z o.o. Zakład usług telekomunikacyjnych (Szczecin)